

AZ EMBERI KÖRNYEZET VÉDELMÉNEK JOGI ESZKÖZEIRŐL A JSZSZK ALKOTMÁNYA RENDELKEZÉSEINEK TÜKRÉBEN

I. Az ember és a természet

1. Az embernek a természethez való viszonyát a történelem folyamán a termelési viszonyok – illetve a termelési eszközök fejlettségi szintje határozta meg. A kőkorszak embere primitív eszközeivel a létért folytatott küzdelme folyamán teljes mértékben függött a természettől és a természeti folyamatoktól. Az emberiség által kifejlesztett huszadik századi modern technológia ezzel szemben lehetővé tette, hogy fordítva az ember kerítse hatalmába a természetet, s azt alárendelje életének és társadalmi funkciójának.

Míg a primitív termelési eszközök korszakában a természet integritása jóformán sértetlen maradt, a mai modern technológia máról holnapra megváltoztatta a természetet, az ember közvetlen környezetét. A természetnek a modern technológia alkalmazásával elért módosítása biztosítja nagyjából a jobb és kényelmesebb életfeltételeket, másrészt azonban negatív következményekhez is vezet. Az ipari létesítmények kitermelik a természet nyersanyagaiból a legkülönbélebb használati cikkeket, s ezúton a természetet az ember szolgálatába állítják, azonban termelés közben az ember megbolygatja a természet eredeti állapotát: a légszennyező füsttel, fűlével, zajjal, a vizeket káros vegyi anyagokkal telítik. A föld méhét fokozatosan de biztosan megfosztják nyersanyag-tartalékaitól. Így módon a természet, az ember környezete az ember tevékenysége által ma lényegesen megváltozott, integritását a modern termelés megbontotta.

2. Mivel az ember is a természet szerves része, azaz, mivel az ember szervezeti, testi és szellemi integritása szorosan kapcsolódik a természet objektív törvényein alapuló integritáshoz, a természet egységének fenntartásához a természet megváltoztatása, megbolygatása, az ember (testi és szellemi)

integritását is arányosan befolyásolja. A szennyezett levegő belélegzése, a szennyezett víz használata, a kontaminált növények és állatok élelemként való fogyasztása, a túlméretezett fény- és hangfektusok stb., rendkívül károsan hatnak az emberre. Emiatt szükség mutatkozott az ember környezete integritásának visszaállítására, további bolygatásának megakadályozására, mégpedig az ember természete egységének, egészséges voltának megőrzése érdekében.

II. A jog szerepe az emberi környezet védelmében

1. Az emberi környezet védelmét, azaz a természet integritását elsősorban és *közvetlenül* a technológia hivatott megvalósítani. A füst, gázok, egyéb mérgező kémiai produktumok, káros zaj stb., leszűrését, tompítását csakis megfelelő műszaki eszközök közvetlen alkalmazásával lehet elérni.

2. Egyelőre, sajnos, csak elvétve tevékenykednek a természet integritása műszaki, technológiai, védelmi rendszereinek kiépítésén és alkalmazásán. A védelmi eszközök megfelelő mérvű és szabványosított alkalmazását sikeresen és erőteljesebben csak a jog kényszerítő erejű szankcióival szorgalmazhatjuk. A jog közvetlenül nem járul hozzá a természet megvédéséhez, azonban közvetve, szankcióinak kilátásba helyezésével kényszerítően hat a megfelelő technológiai védelmi eljárások közvetlen alkalmazására. A jognak tehát közvetett szerepe van a természetvédelemben, szemben a technológiával, amely közvetlenül hat ki a természet integritásának megőrzésére. Ez azonban nem csökkenti a jog jelentőségét a környezetvédelem folyamatában. Ellenkezőleg, a jog serkenti a védelmi eszközök mielőbbi kötelező, tervszerű alkalmazását, s egyúttal tökéletesítését is.

III. Az imisszió elméletéről és az imisszió elleni védekezés jogi eszközeiről

1. Ahhoz, hogy a jog valamilyen értéket védelmezzen, szükség mutatkozott és mutatkozik a védelmezendő objektum vagy viszony meghatározására. Hasonlóképpen, az emberi környezet, mint védelmezendő érték definíciót igényel, hogy pontosan megállapíthassuk, mit érthetünk megsértése alatt, tehát mikor alkalmazhatjuk megsértése esetére a jog szankcióit.

Az elméletben rendkívül sok nehézség merült fel és merül fel a környezet integritásának, mint védelmi objektumnak a meghatározásakor.

Ezek a nehézségek főként onnan erednek, hogy a környezet integritása nap nap után újabbnál újabb, előírányozható és előre nem látható technológiai és más tevékenységgel sérthető meg, s így nehéz átfogó, általános,

minden jelenlegi és esetleges jövőbeni sérelmezési formát felölelő definíciót adni.

Másrészt figyelembe kell venni azt is, hogy a környezet megsértésének nem minden formája és mértéke igényel jogi szankciót, védelmet. Sok olyan tevékenység van, amelynek kifejtésével megváltoztatható a természet eredeti állapota, de amely módosítások lényegükben nem veszélyeztetik az ember egészségét, az emberi természet és általában a természet integritását. (Így például mesterséges csatornák építése, földalatti vagy tenger alatti vezetékek lefektetése, habár megváltoztatják az emberi környezetet, műszakilag biztonságos kiépítésük esetén közvetlenül sem az ember egészségét, sem a természet integritását jelentős mértékben nem veszélyeztetik.) Tehát van olyan tevékenység amely, ha veszélyezteti is a környezet integritását, a veszély mértékénél fogva elhanyagolható, s így nincs szükség a jogi szankciókra. Mégis sokszor nehéz megállapítani, milyen mértékű környezetsérellem ellen kell szankciót alkalmazni.

A környezet integritása fogalmának megállapítása az elmondottakon kívül egyrészt környezetvédelmi, másrészt gazdasági indokok figyelembevétele miatt is nehézségekbe ütközik. Ugyanis bizonyos tevékenységek, amelyek ugyan megbontják a természet egységét, egyúttal túlnyomóan éppen a környezet védelmét szolgálják. (Pl. bizonyos kártevők, állat- és növényfajták irtása.) Felmerül a kérdés, hogy az ilyen, egyúttal környezetsértő és környezetvédelmet is szolgáló tevékenységet meddig tarthatjuk a környezet integritását szolgáló és szorgalmazó tevékenységnek. Másrészt mérlegelni kell azt is, mekkora anyagi, gazdasági kárt okoz egy tevékenység az emberi környezetre nézve, és mekkora gazdasági hasznot hoz annak „környezetvédelmi” korlátozás nélküli folytatása. Mászóval, feltevődik a kérdés, mekkora beruházásra van szükség ahhoz, hogy a tevékenységet a környezetre nézve veszélytelené tegyék, s egyúttal, hogy ez a beruházás arányos maradjon a tevékenységből eredő gazdasági haszonnal, olyképpen, hogy a beruházás nagy mértékénél fogva kétségbe ne vonja a termelés folytatásának gazdasági indokoltságát. Kérdés tehát, hol húzzuk meg az optimális gazdasági indokoltság határvonalát egy tevékenységnek környezetvédelmi technológiával való ellátásánál, vagy el nem látásánál.

Továbbá felmerül az a kérdés is, melyek azok az objektumok, amelyek kimerítik az emberi környezet fogalmát.

2. E nehézségek miatt lehetetlen teljesen megfelelő, pontos és eléggé általános meghatározást adni a környezet integritását illetően. Mégis, az elmélet eljutott a következő megállapításokig: (1) Az ember közvetlen környezete alatt általában a levegőt, a vizet és a földet értjük; (2) Az emberi környezet, azaz a környezetet képező objektumok egységének, integritásának megsértése alatt pedig bármely emberi tevékenységet értjük, amellyel olyan mértékben bolygatják meg a természet eredeti állapotát, hogy attól

az ember, a növény- és állatvilág normális, egészséges életfunkcióinak megvalósulása kárt szenved. Röviden, az ember környezetének megsértése alatt az ember egészségére ártalmas tevékenységet értjük.

Említettük, hogy a környezet integritása megbontásának számos formájával találkozunk. Így a gázok, a hő, a hang, a fény, a technológia különböző hulladékai, (ideértve a radioaktív anyagokat is) stb., levegőbe, vízbe vagy a földbe, az emberre ártalmas módon és mennyiségben való kibocsátása csak néhány példája a környezet egysége megbontásának. A környezet egysége megbontásának különböző formáit a jogelmélet egyszóval imisszióknak¹ nevezi.

2. A különböző imissziók káros hatásának elhárítása és megakadályozása céljából a jog különböző természeti normákkal lép fel. Így az ügyintézési (adminisztratív), a polgári és a büntetőjogi normákkal egyaránt védelmezhető az emberi környezet az imissziós tevékenységek károsító hatásától.

Az *adminisztratív jog* elrendeli a különböző technológiai védőmódszerek és eszközök (filterek, hang-, fénytompítók, stb.) alkalmazását. A védelmi eszközök alkalmazásának elmulasztása esetén pedig az ügyintézési jog különleges szankciókat alkalmaz:

(1) betilthatja a környezetsértő tevékenység folytatását;

(2) adminisztratív kényszervégrehajtást alkalmazhat a szükséges védelmi technológia bevezetésére.

A *büntetőjog* olyan vétkes magatartással előidézett imissziós tevékenységet szankcionálhat, amelyek nagyobb mértékben s közvetlenül veszélyeztetik az ember életét, s erre az esetre a következő sajátos szankcióit irányozza elő:

(1) fogházbüntetést

(2) és pénzbüntetést.

A *polgári jog* előírható az ember és a természet integritására irányuló állandó gondoskodási kötelességet, minden polgár és társadalmi jogi személy részére. A környezetsértő tevékenység folytatása esetére pedig különleges polgári jogi szankciókat alkalmaz. Ezek a szankciók a következők:

(1) *Kártérítési szankció*. Egy vagy több károsult személy kártérítési igényével léphet föl a környezetsértő személlyel szemben. A kártérítés összege az imissziós tevékenység intenzitásától, gyakoriságától és jellegétől, valamint a tevékenységből eredő káros következmények mértékétől függ.

Az imissziós tevékenység esetére a polgári jog – szabály szerint – úgynevezett objektív felelősséget irányoz elő. Ez azt jelenti, hogy a tevékenység hordozója vétkességétől függetlenül felelős az imissziós következményekért, tehát vétkesen is felelős. Egyik törvényünk² még szigorúbb polgári jogi felelősségi alapot irányoz elő: ha a víz szennyezésére erőhatalom (*vis maior*) – tehát pl. természeti csapás – következtében kerül sor, a vizet vagy vízfolyást kihasználó, vagy a vizek objektumait karbantartó társult munka

alapszervezete felel az okozott kárért³ ha nem tett meg minden szükséges, hatályos jogszabályok által előirányzott lépést a szennyeződés elkerüléséért.

Az imissziós tevékenységet tehát a polgári jog a környezetre nézve fokozott veszéllyel járó tevékenységnek tartja, s ezért a tevékenységet folytató személy, vagy jogi személy, tevékenységeinek következményeiért objektív felelősséggel tartozik.

(2) A kártérítési szankció mellett a polgári jogi szankciók közé tartozik még az *előző állapot visszaállításának* intézménye (restitutio in integrum) is. E szankciónak alkalmazását az érdekelt személyek (az imissziós károsultak), szabály szerint, az úgynevezett birtokháborítási perben igényelhetik.⁴ A birtokháborítási perben az imisszió kibocsátója ellen igényelhető az imissziós háborítás betiltása, és az előző helyzet helyreállítása.

(3) A következő lehetséges polgári jogi szankció az imissziók ún. *ideiglenes intézkedések* által történő beszüntetése vagy elhárítása. Ideiglenes intézkedés, indokolt igénybenyújtás esetén elrendelhető a kártérítési per elindítása előtt is, ha fél a kérelmében feltünteti és igazolja, hogy a kártérítési per elindításáig az imisszió folytatásával helyrehozhatatlan kár következne be.

Ebből a vázlatos áttekintésből is látható, hogy a környezetvédelemnél jelleg és jelentőség szerint kiemelt szerepet játszik az ügyintézési jog, mivel az ügyintézési jog közvetlenül, vagy legalábbis közvetlenebbül mint a büntető- és a polgári jog hathat oda a megfelelő óvintézkedés alkalmazására. A büntető és a polgári jog szerepe a természet, az emberi környezet *közvetlen* védelme szempontjából kisebb (az adminisztratív jog szerepénél), azonban semmiképpen sem lebecsülendő. A büntető jog elejét veheti a környezet súlyosabb megbolygatásának, kilátásba helyezve általában véve represszív természetű szankcióit. A polgári jogi szankciók viszont, közvetve vagy közvetlenül enyhítik a már előidézett imissziós károkat, – pénzbeli kártérítés, ha lehetséges – az előző helyzet visszaállítása vagy ideiglenes intézkedés elrendelése útján.

Ezekkel a szankciókkal (az ügyintézési, büntető- és polgári jogi szankciókkal), hatályos törvényeinkben csak elvétve találkozunk. Tehát törvényeink eddig jóformán legtöbb esetben csak mellékesen, ritkábban részkérdéseiben, parciálisan szabályozták a környezetvédelem problémakörét.⁵ Így a környezetvédelemmel kapcsolatosan a bírói gyakorlatban gyakran joghézag mutatkozik, s ily módon a bírói gyakorlat az egyes konkrét esetekben a részleges szabályok analógia útján való alkalmazására van utalva. Az analógia alkalmazása, mint általában, itt is csak szükségmegoldás. Tartós szabályozási és jogalkalmazási megoldást csakis a környezetvédelmi szabályok egységes törvénykeretbe foglalása, azaz kodifikálása nyújthat. A környezet védelmének kodifikációját, úgy látjuk, új alkotmányaink szorgalmazni fogják.

A JSZSZK, a Szerb SZK és a Vajdasági SZAT alkotmányai ugyanis, elsősorban figyelembe véve az emberi környezet védelmének sürgősségét, alkotmányi tételes joggá emelték ki a környezetvédelmet, s reméljük, ezáltal út nyílik az emberi környezet védelmi szabályainak kodifikációjára is.

IV. Alkotmányaink és a környezetvédelem

1. Az összehasonlító jog kevés olyan alkotmányt ismer, amelyben helyet kapott az emberi környezetvédelem, mint elsőrendű alkotmányi jog és kötelesség. Új alkotmányaink beiktatták alkotmányi rendszerünkbe a környezetvédelmet, mint hazánk minden polgárának és társult munka alapszervezetének tartós *jogát és kötelességét*.

A JSZSZK Alkotmányának 87. szakasza⁶ ugyanis a következőket írja elő: „A dolgozóknak és a polgároknak, a társult munka szervezeteinek, a társadalmi-politikai közösségeknek, a helyi közösségeknek és más öngazgatási szervezeteknek és közösségeknek *joguk és kötelességük*, hogy biztosítsák a feltételeket az emberi környezet természetes és emberi munkával teremtett értékeinek megőrzésére és fejlesztésére, valamint, hogy megakadályozzák és kiküszöböljék azoknak a káros tényezőknek a hatását, amelyek a levegő, a talaj, a vizek, a vízfolyás és a tenger szennyezésével, zajártalommal és más módon veszélyeztetik ezeket az értékeket, vagy pedig veszélynek teszik ki az ember egészségét és életét.

A szövetségi alkotmány 192. szakasza⁷ pedig a következőképpen szól: „Az embernek *joga* van egészséges életkörnyezethez. A társadalmi közösség biztosítja e jog érvényesítésének feltételeit.”

A szövetségi Alkotmány 193. szakasza⁸ rendelkezéseinek értelmében pedig „mindenki, aki földterületet, vizet vagy más természeti javat hasznosít *köteles* ezt oly módon tenni, *hogy biztosítva legyenek az emberek egészséges környezetben* való munkájának és életének feltételei. Mindenki köteles a természet és a természeti javakat, a természeti nevezetességeket és ritkaságokat, valamint a kulturális emlékeket óvni.”

2. Az a tény, hogy az alkotmány a társadalmi közösség minden alanyát, egyrészt az egészséges környezetre való joggal ruházta fel, másrészt az egészséges környezet biztosítására kötelezi, – szavatolja a környezet védelméről való *intenzívebb gondoskodást*. Ezt a gondoskodási kötelességet a következőképp fejezi ki:

(1)

A környezetvédelem egyaránt *joga és kötelessége* társadalmunk minden alanyának (87. szakasz). A társadalmi közösség biztosítja az egészséges környezetre való jogok és kötelességek érvényesítésének feltételeit (192. szakasz).

(2)

Az alkotmány megnevezi a természet értékeinek óvására kötelezett szubjektumokat, azaz azokat a személyeket, akik a környezetvédelmet megvalósítani hivatottak: a dolgozók és a polgárok, a társult munka szervezetei, a társadalmi-politikai közösségek, helyi közösségek és más öngazgatási szervezetek és közösségek, valamint mindenki, aki földterületet, vizet vagy más természeti javat hasznosít (87., 193. szakasz).

(3)

Alkotmányunk körvonalazza az imissziós tevékenység: a) formáit (a környezet értékeinek szennyezése, zajártalom és a környezet integritásának más módon történő megbolygatása és veszélyeztetése); b) objektumait (a levegő, a talaj, a víz, vízfolyások és a tenger); c) mértékét és jellegét (olyan mérvű és természetű tevékenységek, amelyek veszélynek teszik ki az ember egészségét és életét) és ezúton megállapítja a környezet védelmének jogi struktúráját (87. szakasz).

(4)

Alkotmányunk szorgalmazza a környezetvédelem gazdasági és egyéb feltételeinek megteremtését, mivel kimondja, hogy a környezetvédelemre jogosult és kötelezett személyeknek biztosítaniuk kell a feltételeket az emberi környezet természetes és emberi munkával teremtett értékeinek megőrzésére és fejlesztésére, valamint a káros tényezők hatásának megakadályozására és kiküszöbölésére irányuló intézkedéseket.

(5)

Az alkotmány egyúttal utat nyit a környezetvédelemre vonatkozó konkrét törvények meghozatalának, esetleg egy komplett környezetvédelemről szóló kodifikáció megvalósításának. Az alkotmány rámutat és előírja a környezetvédelemmel kapcsolatos általános szabályozási aktusok kötelező struktúráját, a védelmi szubjektumok, objektumok és mérték tekintetében.

3. Az idézett alkotmányi rendelkezések és azoknak fentebb kifejtett jelentéstartalma semmiképpen sem véletlenül került az alkotmányba. Ugyanis:

(1)

Nap nap után közvetlenül tapasztalhatjuk, hogy környezetünk hazánk minden táján mind szennyezettebb, s ezt az állapotot mielőbb legalább enyhítenünk kell.

(2)

A környezet szennyezett állapota megszüntetésének és restaurálásának kérdése országos és nemzetközi szinten egyaránt évek óta tanácskozások és az ebből közvetlenül vagy közvetve eredő jogi aktusok tervezeteinek vagy végleges megszövegezéseinek tárgyát képezik.

Így például 1972. júniusa folyamán Stockholmban Emberi Környezetvédelmi Tanácskozást⁹ tartottak, amelyen elfogadták Az emberi környezet-

ról szóló deklarációt. E deklaráció tartalmazza a nemzetközi viszonyok alanyainak a környezetvédelemről elfogadott elveit.

A Szövetségi Képviselőház több bizottságának együttes ülésén 1973. márciusában elfogadták Az emberi környezet védelméről szóló törvény javaslat-tervezetét. E törvényjavaslat azon tevékenységekre irányoz elő intézkedéseket, amelyek az ember életére és egészségére nézve az egész ország környezetét veszélyeztetik, s ezért ezeket a veszélyeket, s az ellenük való védekezést országos szinten egységesen szabályozzák.

V.

E rövid vázlatos áttekintésből is látható, hogy az ember környezete védelmének számos jogi formája alkalmazható. Nyilvánvaló, hogy a környezetvédelem alkotmányi joggá való nyilvánítása útmutatásul szolgál a környezetvédelem egységes szerkezetbe foglalt, de különböző természetű jogi normáinak megfogalmazásához. A környezetvédelem jogi szabályainak kodifikációja – figyelembe véve mind ennek ügyintézési, büntetőjogi és polgári jogi vetületeit, valamint környezetünk veszélyeztetettségének akut állapotát –, az alkotmányi rendelkezések értelmében társadalmi közösségünk legaktuálisabb és legsürgetőbb feladatává vált.

Jegyzetek

¹ Az imisszió-elméletre vonatkozó gazdag irodalomból csak néhány fontosabb forrásmunkára utalunk: Kleindienst, der Privatrechtliche Immissionschutz nach § 906 BGB, Tübingen, 1964; Schmid, Immissionen – Ausmas und Abwehr, insbesondere nach ZGB 28 und 684, Zürich, 1969; Hafer, Das Lärmproblem in der Praxis der Gerichte – und Verwaltungsbehörden, Zürich, 1957; Kolbasov, Pravovije voprosi ohrani prirodni v SSSR, Moskva, 1963; Stainov, Zaščita na prirodna, Sofija, 1970; Petrović, Imisije u privatnom pravu (magiszteri disszertáció), Belgrád, 1973; Machiedo, Odgovornost za štete prouzrokovane imisijama, privreda i pravo 2/72. sz. Stojanović, Buka kao pravni problem, Jugoslovenska advokatura 1/64 sz.; Kovač, O šteti nastaloj na usevima prskanjem iz aviona, Glasnik advokatske komore SAPV 10/67; stb.

² L. A köztársaságok és államok közötti vizekről szóló törvény megjelent a JSZSZK Hivatalos Lapjának 1974. évi 2. számában, 19. szakaszának második bekezdésében.

³ Az erőhatalom egyébként szabály szerint kimentő ok a kártérítési felelősség alól. Amint látjuk, az imissziónál az erőhatalom nem számít kimentő oknak.

⁴ L. A polgári peres eljárásokról szóló törvényünk 218–225. szakaszai, (ez a törvény a JSZSZK Hivatalos Lapjának 4/57 számában jelent meg; – módosításait és kiegészítéseit pedig az 52/61, 12/65, 1/71, 23/72 stb.) számokban tették közzé.

⁵ Pl.: a Szerb SZK Édesvízi halászatról szóló törvényének 32. szakasza (A Szerb SZK Hivatalos közlönyének 35/65. sz.), A ionizáló sugárzás elleni védelemről szóló

alaptörvény, (a JSZSZK Hivatalos Lapja 12/65 szám) A levegő szennyezettsége védelméről szóló alaptörvény (a JSZSZK Hivatalos Lapja 30/65 sz.).

⁶ A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya ugyanezt a rendelkezést ugyanilyen megfogalmazásban a 89. szakaszban, a VSZAT Alkotmánya pedig úgyszintén ugyanilyen megfogalmazásban, a 67. szakaszban tartalmazza.

⁷ Ugyanígy: A Szerb SZK Alkotmányának 215. szakasza és a VSZAT Alkotmányának 215. szakasza.

⁸ Ugyanígy: A Szerb SZK Alkotmányának 216. szakasza és a VSZAT Alkotmányának 216. szakasza.

⁹ L. Nedeljne novosti Ujedinjenih Nacija című publikáció 1972/25. számát.

Rezime

O merama pravne zaštite čovekove sredine u svetlu odredaba ustava SFRJ

Dejstvom savremene tehnologije došlo je do takve mere promene prirode, zagađenja čovekove sredine, da je usled te zagađenosti ugroženo čovekovo zdravlje.

Zbog toga je neophodno zaštita čovekove sredine. Ova zaštita se ostvaruje najefikasnije neposredno, primenom zaštitnih mera same tehnologije. Pravnim sredstvima se vrši posredna zaštita koja se ispoljava u obavezivanju na primenu tehnoloških mera zaštite i u izricanju pravnih sankcija za slučaj neprimene ovih mera.

Postoji niz teškoća oko određivanja pojma integriteta i narušavanja čovekove sredine. Ipak, može se reći da se povredom integriteta čovekove okoline može smatrati ona aktivnost kojom se u toj meri narušava prvobitno stanje vode, vazduha i zemlje, da se njome privremeno ili trajno ugrožava čovekovo zdravlje.

Postoje razni oblici pravne zaštite čovekove okoline: administrativno-pravna krivično-pravna i građansko-pravna zaštita, od kojih je administrativno-pravna zaštita za neposrednu zaštitu prirode najvažnija.

Novi ustavi trasiraju put za kodifikaciju pravila raznim oblicima zaštite čovekove okoline, te obavezuju sve članove društva da vode brigu o ostvarivanju prava i dužnosti zaštite čovekove sredine.

Zusammenfassung

Über die Massnahmen des rechtlichen Schutzes der menschlichen Umwelt im Licht der Verfassungsbestimmungen der SFRJ

Durch die moderne Technologie kam es in einem derartigen Umfang zur Naturumwandlung, zur Umweltverschäuerung, dass die menschliche Gesundheit dadurch gefährdet ist. Aus diesem Grunde ist ein Umweltschutz erforderlich. Dieser Schutz wird am wirksam-

sten unmittelbar erreicht, indem Schutzmassnahmen der Technologie selbst angewendet werden. Durch rechtliche Mittel wird ein mittelbarer Schutz erreicht, der sich in der verpflichtenden Anwendung von technologischen Schutzmassnahmen und Auferlegung von rechtlichen Sanktionen äussert.

Es bestehen beträchtliche Schwierigkeiten bei der Festlegung des *Begriffs der Integrität und Störung* der menschlichen Umwelt. Trotzdem könnte als Störung der Integrität der menschlichen Umwelt jene Handlungen betrachtet werden, durch die der ursprüngliche Zustand des Wassers, der Luft und Erde dermassen gestört wird, dass dadurch vorläufig oder dauernd die Gesundheit des Menschen gefährdet wird.

Es gibt *verschiedene Formen des rechtlichen Schutzes* der menschlichen Umwelt: verwaltungs-, straf-, und bürgerrechtlicher Schutz. Von diesen Formen des rechtlichen Schutzes ist für den unmittelbaren Schutz der Natur der verwaltungsrechtliche am wichtigsten.

Die neuen *Verfassungen* behandeln den Weg zur *Kodifizierung* der Regeln über die verschiedenen Formen der Beschützung der menschlichen Umwelt und *verpflichten* alle Gesellschaftsfaktoren diese Normen zu berücksichtigen.